

УДК 340.281.93

Федик Лідія Богданівна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ЕТНОРЕЛІГІЙНІ ВІДНОСИНИ В ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОМУ РОЗВИТКУ ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Розглядається вплив міжрелігійних відносин на державно-правові процеси в давньоруській державі. Визначено основні напрями міждержавних відносин з врахуванням релігійного чинника. Показано вплив Візантії і християнства у православному обряді на формування держави і права Русі. Висвітлено правові явища, що сформувались у результаті релігійних впливів. Розглянуто процес становлення та розвитку церковної організації і юрисдикції. Розкрито особливості становлення церковної системи права та її взаємодію із світською системою права. Відзначено, що найбільший вплив християнство виявило на кримінальне і сімейне право частково засвоюючи при цьому місцеві правові норми-звичаї Київської Русі.

Ключові слова: Візантія, злочин, християнство, право, церковна юрисдикція, церква.

Постановка проблеми. Правова система держави постійно зазнає впливів зовнішніх і внутрішніх факторів під дією яких адаптується до нових суспільних умов та потреб. Врахування релігійного чинника є важливим не лише при аналізі правової системи, а й її складових, особливо періоду середньовіччя. Адже релігія виявляє вплив не тільки на міждержавні та внутрішньодержавні відносини, а й здатна виступати у ролі регулятора, а не тільки фактора, що визначається правовою системою, оскільки впливає на сферу свідомості і ціннісних орієнтацій суспільства. Релігійний чинник був визначальним в історії України і її міждержавних відносинах. Він сприяв включенню Русі в міжнародне товариство і створенню нової системи відносин (політичних, економічних, культурних, правових). Прийняття ж християнства східного обряду визначило особливості соціально-економічного та політико-правового розвитку слов'янських народів і зокрема українського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд публікацій з досліджуваної теми показує, що вивчення впливу релігії, а також міжрелігійних відносин на державно-правові процеси, належить до сфери зацікавленості багатьох галузей гуманітарних знань.

Філософські, політологічні і релігієзнавчі особливості досліджуваної проблеми висвітлювались у роботах Г. Вернадського [1], В. Демочко [4], В. Зоца [6]. Проблемам форм впливу релігії на правоутворення, природу релігійного права присвячена монографія Д. Вовка [3]. Взаємозв'язок між процесами, що відбувалися в давньоруській правовій та релігійній сферах та суспільними відносинами Київської Русі розкриває у статтях і дисертаційному дослідженні Т. Федоренко [18]. Узагальнені новітні дані з

досліджуваної проблеми містять видання «Історія держави і права України» провідних вітчизняних учених В. Власенка [7] та П. Музиченка [13].

Постановка завдання. Мета статті полягає у здійсненні історико-правового аналізу впливу міжрелігійних стосунків на формування системи права на українських землях в аналізований період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення, формування та розвиток давньоруської держави відбувалися у взаємодії з народами сусідніх держав, що відображалось на взаємовпливах та запозиченнях у політичній, культурній, соціальній та економічній сферах. Пріоритетними для Русі були зовнішні зв'язки з Візантійською імперією, Хозарським каганатом та Першим Болгарським царством, а також тими країнами, прецеденти з історії яких були використані для легітимізації зазначених державних утворень (Римська імперія, Аварський каганат, Велика Булгарія та Скандинавські країни). Міждержавні відносини детермінували контакти Русі з християнським (Візантією), мусульманським (арабським) та ісламським (тюркським) світом. Найбільш активні контакти між християнами, мусульманами та язичниками відбувалися шляхом династичних шлюбів.

Хозари були навернені в юдаїзм близько 865 р. (Хозарський каганат поєднав юдаїзм (віросповідання еліти після тривалих шлюбів чоловіків з хозарських керівних структур з жінками єврейських купецьких та духовних об'єднань) та іслам (віросповідання більшості населення після запропонованої арабами відповідної умови в 30-х рр. VIII ст. для запобігання окупації). Зважаючи на економічні зв'язки з Хозарським каганатом і воєнно-політичне протиборство з Візантійською імперією Київська держава могла прийняти юдаїзм. Крім того у сфері впливу Хозарського каганату перебував союз слов'ян-кривичів. У Києві була впливова хозарсько-юдейська община. Юдаїзм був більш близький язичництву ніж християнство.

Зв'язки з Київською державою підтримувала ще одна мусульманська держава Волзька Булгарія (волзькі булгари прийняли іслам в 922 р.), близька за етнічним складом і рівнем економічного розвитку до Русі [4, с. 24]. На зв'язки між Волзькою Булгарією і Руссю вказував тюркський титул глави давньоруської держави – каган, так був титулований князь Володимир [6, с. 22; 4, с. 25].

На зв'язки з країнами Скандинавського півострова вказували скандинавські запозичення в руській мові, що позначали назви в князівській адміністрації, наприклад, «гридь», «тіун», «ябедник». Слово «кнут» також скандинавського походження (knutr) [1, с. 85].

Християнство в слов'ян існувало з перших століть нашої ери. В науковій літературі йдеться про п'ять етапів християнізації Русі. Цьому безперечно сприяло запровадження християнства, хоча в більшості випадків із Риму, сусідніми з Руссю слов'янськими державними утвореннями – Болгарією, Польщею та Чехією. Одночасно християнство було прийняте західними сусідами Русі. В 942–968 рр. наведено більшість племен балтійських слов'ян; в 974 був хрещений датський король Гарольд Блотанд. Олаф Тригвассон, король Норвегії з 995 г., став християнином у 976 р. В 985 р. християнином став герцог Геза Угорський [1, с. 97].

Християнські впливи потрапляли на Русь передусім з Моравії та Візантії. Візантійська імперія, як головний зовнішньополітичний партнер Руської держави і країна з розвиненішим культурним і правовим рівнем, здійснила найсуттєвіший вплив на її правову та політичну культуру, а також на політико-правовий устрій Русі. Загалом правові засади регулювання міждержавних відносин Русі з Візантією у IX – X ст. базувались на

звичаєвих традиціях руських племен, відомих під назвою «Закон Руський». Колізії між руським і візантійським законами узгоджувались у русько-візантійських договорах, які стосувались політичних, воєнних і економічних відносин двох держав.

З часу заміни язичництва на християнство у 988 р. система права в Руській державі починає існувати в якісно новій формі (поширюється на світогляд населення). Після запровадження християнства встановлюються три регулятивні правові системи різного походження: 1) язичницькі норми-звичаї, терпимі новою релігією; 2) норми християнської релігії, рециповані урядом Русі; 3) нові правила політико-юридичного життя. Запровадження християнства означало заміну в правосвідомості населення старого закону, звичаю предків, на Закон Божий. Після запровадження християнства законодавство за допомогою писемності почало набувати державного характеру, органічно поєднавшись з народними звичаями. В основі фіксації нових відносин і упорядкування численних «уставів» і «уроків» лежали соціально-економічні та ідеологічні перетворення, що відбулися в слов'янському суспільстві X–XI ст. [11, с. 12]. Водночас християнізація закономірно супроводжуючи процес формування національних держав і ліквідації племінних князів, зумовила зміни в немайнових відносинах, поземельних стосунках, збільшення переліку злочинів (злочини проти моралі, церкви) у результаті розшарування суспільства, появи нових суспільних станів (духівництву надаються юридичні та фінансові пільги, що полягають, зокрема, у звільненні від державних повинностей, чим воно прирівнюється до чиновництва), людей підзвітних церковній юрисдикції) [11, с. 9].

Поява інституту християнської церкви на Русі як важливого складника політичної системи Руської держави, зумовила виникнення нової системи відносин, яка призвела до необхідності з'ясування характеру, меж контактності, форм взаємодії церкви і держави. Східне християнство виробило систему церковно-державних відносин, що отримали назву «візантизму», який став основою розвитку давньоруської релігійної системи і відобразився на церковній системі права. За прикладом Візантії церква на Русі була підпорядкована князівській владі зберігаючи при цьому значну адміністративну і судову владу.

Після запровадження християнства на Русі було створено церковну організацію – митрополію. Центральна влада впливала на формування церковної організації, пристосовуючи її до потреб централізації держави. Призначення єпископів стало прерогативою князя, хоча за нормами канонічного права їх мали обирати на архієрейському соборі за участі всіх єпископів, а також священнослужителів і людей його майбутньої єпархії. Єпископ мав свій адміністративно-управлінський апарат, який за своєю структурою відповідав князівському. Внутрішній устрій церковно-адміністративних областей цілком відповідав поділу земель-князівств на волості й погости [4, с. 27].

Головною формою фінансового забезпечення церковної організації на Русі була десятина, встановлена князем Володимиром, тобто «десята частина» прибутків князя. Цей порядок мав походження від західноєвропейських інститутів [5, с. 85]. Хоча й у Візантії практикувалося подібне забезпечення церкви. Водночас на відміну від Західної Європи, де впродовж VI-VIII ст. церковна десятина перетворилася в обтяжливий податок, обов'язковий для всіх прихожан, що зрештою викликало невдоволення і стало однією з причин Реформації, на Русі тривалий час десятину платив тільки князь. За умов двовір'я, боротьби з повстаннями волхвів та іншими пережитками язичництва, це було позитивним для церкви. У такій формі податок позбавив підгрунтя настрої невдоволення в суспільстві,

яке насторожено відносилось до нової віри, усував лишні конфлікти. Однак з іншого боку такий порядок забезпечував економічну залежність церкви та її структур, а отже і їх підпорядкованість князівській владі.

Другим джерелом засобів, необхідних Руській Церкві, стали «церковні суди». Спочатку князь Володимир, а надалі його нащадки у відповідності з візантійським законодавством затвердили право Церкви розсуджувати справи з дуже широкого кола питань: сімейна сфера, обов'язок наглядати за справністю на торгу ваг, гир, мір довжини і об'єму. За це Церкві належали відрахування у вигляді податків. Водночас на відміну від канонічного права, за яким дії каралися накладенням епитимії, постів і молитов, давньоруське церковне право ввело систему грошових штрафів на користь єпископа. Церковній юрисдикції підлягали люди, котрі безпосередньо були пов'язані з церквою (ігумени, монахи, священики, дякони тощо і їхні сім'ї), а також ті, хто проживав при церквах і монастирях (каліки, жебраки, хворі, церковні лікарі тощо), та мешканці сіл і міст, які належали церкві. Крім того, церква мала широкі судові права й щодо іншого населення. Вона мала право розглядати справи про розлучення, двоєженство, зґвалтування, нецерковні форми вступу до шлюбу, шлюб з близькими родичами, про спадщину між дітьми, справи про чародійство, марновірство, ересь тощо [8, с. 103].

Розвиток церковної юрисдикції відбувався у взаємозв'язку із соціальними, політичними, економічними, культурними, психологічними чинниками і виражався насамперед у розширенні кола осіб, підсудних суду церкви, і кола справ, підвідомчих церкві [18, с. 10].

При Ярославі юрисдикція церкви була уточнена. Даний інститут регулював такі сфери, як:

- злочини проти церкви;
- шлюбно-сімейні відносини;
- правопорушення і злочини, що здійснювалися священиками.

Пізніше, вже в XI ст., князь Володимир затвердив «Закон судный людем». В ньому конкретизувались покарання за ересь і чаклунство.

Хоча на початкових етапах християнство в Руській державі носило мирний характер і співіснувало з іншими віросповіданнями. Русь відвідувало ряд місіонерів як з Візантії, так і з Риму. До X ст. практично в усіх великих містах Русі були християнські церкви зі своїми парафіями. Однак спроби насильного впровадження християнства викликали опір, свідченням чого стало зруйнування церкви Преображення Господнього в Новгороді язичниками при їх насильному хрещенні воєводами Добриньою і Путятю [14, с. 54-55].

Доповнення до Статуту Володимира з питань святотатств та не шанування культових предметів постійно зростали, про що свідчать церковно-юридичні пам'ятники. Розширення юрисдикції церкви саме в такому напрямку свідчить про спроби вирішення питання щодо придушення нових акцій проти церкви.

Якщо раніше у відповідній статті були відомі лише «відьомство» і «еретицтво», то з часом до цього додаються наруги над священними зображеннями і храмами. Крім того, в заповіді Володимира Печерської редакції обов'язковим пунктом є рішення VII Вселенського Собору про засудження іконоборців. Право суду над злодіяннями належало, згідно Статуту Володимира, самій церкві [10, с. 91].

Поява та існування в Київській Русі іконоборських уявлень були викликані пропагуванням іконоборських ідей на Русі іудеями, вихідцями з Хазарського каганату та негативним ставленням до ікон з боку давньоруського населення у зв'язку з особливим

тлумаченнями слов'янами-язичниками образу [9, с. 5]. Водночас поширення іконоборських уявлень на Русі здійснювалося в умовах напруженої боротьби християнства із язичництвом та ересями. Єретичні вчення, що містили інколи й іконоборські ідеї потрапляли на Русь з Візантії через Крим. Проте подібні впливи проникали не лише з кримських володінь Візантії, але й з боку Подунав'я, Болгарії і знищеної на початку X ст. Великої Моравії [10, с. 87]. Важливим був вплив права Болгарського царства, яке прийняло християнство у православному обряді швидше від Русі, на систему права Русі. Через Болгарське царство на Русь поширювались єретичні ідеї (богомільництво) – боротьба з його проявами знайшло відображення у церковних уставах у вигляді покарань за пошкодження ікон та ін.

З метою боротьби із явищами наруги над християнськими культовими предметами Руська церква у своїх доповненнях до Статуту Володимира надавала право на переслідування святотатців. Про наявність фактів іконоборства та святотатства на Русі свідчать і церковно-юридичні пам'ятники, зокрема Кормчі книги [9, с. 8-9].

На думку Д. Вовка переслідування багатобожжя і заклики до нього, безбожжя, чаклунство та ін., а також спроби розглядати їх як види саме кримінальних злочинів було проявом радикальної авторитарної релігійної свідомості, яка не допускала існування будь-якої іншої, ніж передбаченої певним віровченням, ідеології і свідчить скоріше про відсутність або слабкість правового регулятора в суспільстві, оскільки зважаючи на характер цих дій, контроль за їх виконанням правовими засобами у більшості випадків навряд чи міг бути ефективним, тому подібні відносини не відповідають ознакам предмета правового регулювання [3, с. 129-130].

Церква на Русі виконувала певні юридичні функції в сімейних і шлюбних справах, здійснювала охорону соціального спокою, налагоджувала та підтримувала зовнішньополітичні зв'язки [4, с. 28].

У галузі кримінального права руське духівництво керувалося візантійським законодавством. До прийняття християнства на Русі панував матеріальний погляд на злочин – нанесення образу чи заподіяння шкоди. Духівництво вносить новий формальний погляд – злочин стає порушенням приписів законів [2]. К. А. Софроненко також вважає, що за Руською Правдою поняття злочину трактувалося як образа потерпілого [16, с. 101]. Оскільки злочин – категорія не тільки правова, а й соціальна і відображає негативну оцінку особи та її поведінки з боку суспільства, церква, як моральний регулятор суспільства, привносила нове розуміння злочину, що сприяло розвитку правосвідомості, правової культури. Так, особливо високі штрафи накладалися за причинене каліцтво, що деякі вчені (Н. Пікулик), пояснювали тенденцією зміни моралі – каліка потрапляв під захист церкви або князя [17, с. 5]. Зміна складу злочину відбувалася на основі того, що критерієм визначення «злочинності» розглядалися аморальні дії. Така позиція церкви вела до формування уявлень про навмисні і ненавмисні злочини, про різні строки покарань (зниження строку покарання за ненавмисний злочин) [18, с. 11].

До об'єктів злочину крім влади князя, особи, майна, з XI ст. додається ще й церква, суспільний мир. Суб'єкт злочину – всі вільні люди, незалежно від соціального походження. За дії холопа (раба) відповідав його власник. Водночас з прийняттям християнства у випадку вбивства раба, господар піддавався церковному покаянню, але це була очевидно єдина санкція в подібній ситуації [1, с. 67]. Таким чином під впливом християнства поліпшилося ставлення до рабів, хоча і моральне, що однак було кроком до змін у свідомості суспільства, а згодом і поліпшення правового становища цієї категорії населення.

Відбувається розширення переліку злочинів: крім злочинів проти життя (вбивство), здоров'я (нанесення ран, ушкоджень, побоїв), честі (образу фізичною дією – удар не вийнятим з піхов мечем, батогом, долонею, посягання на бороду чи вуса чоловіка), майнових злочинів (крадіжка, пограбування, розбійний напад з метою оволодіння майном, підпал рухомого і нерухомого майна), додаються злочини проти шлюбу, сім'ї і моралі (шлюб між родичами, двоєжонство тощо), злочини, що підлягали суду князя чи спільному суду князя і церкви (викрадення нареченої, згвалтування, підпал церковних будівель тощо), злочини проти держави (заколот, повстання проти князя) [7, с. 40].

Під впливом застосування в церковному суді розшукового процесу в світську процедуру стали впроваджуватись елементи розшукового процесу, що склали публічне начало світського суду (М. Чельцов-Бебутов) [18, с. 10].

Зазнали змін символічні обряди судового доказування, які ґрунтувалися на вірі: присяга («рота») та суди божі («ордалій»), які застосовувалися у випадках, коли не було інших доказів. До прийняття християнства рота була двох видів. Перший вид полягав у підкріпленні істинності певного показання призиванням імені Бога (закликання Бога у свідки). Така клятва називалася «ротою». З прийняттям християнства з'явилася присяга на хресті та на Біблії чи Євангелії. Різновидом суду Божого був поєдинок або поле. Він використовувався у разі присяги обох сторін. Винуватим вважався той, хто програв бій. Іншим різновидом суду Божого були ордалії – випробування вогнем, залізом і мечем, а з появою християнства – випробування хрестом [7, с. 42].

Зміни символічних обрядів судового доказування та поява елементів розшукового процесу відбивали процес розвитку церковної юрисдикції.

У давньоруське право проникає система покарань запозичених з Еколога, а саме смертна кара, тілесні покарання. Злочини взяті з Візантійських збірників, а покарання з руських. У «Руській Правді» з візантійських покарань запозичене тільки потік і пограбування, тобто заслання злочинця з конфіскацією його майна [2]. На відміну від Візантії, яка застосовувала досить жорсткі покарання на Русі вони замінялись м'якшими, головним чином штрафними санкціями (віра та продаж). Офіційно смертної кари, побиття та тюрем не існувало. Але можна було вбити злодія на місці злочину, застосувати принцип таліону (кровну помсту) вбивством чи побиттям. Під впливом християнства спочатку засуджено, а згодом зникає така мета покарання, як відплата злочинцю (помста).

У X ст. метою покарань були відшкодування збитків потерпілому або його сім'ї, відплата злочинцю та попередження злочинної діяльності, в XI-XII ст. додаються спокутування гріхів, поповнення державної скарбниці, захист прав суспільства, держави, церкви, особи і сім'ї.

Сімейне право Русі як і інших слов'янських держав, які прийняли східний варіант християнства (Болгарія) ввібрало систему джерел шлюбно-сімейного права Візантійської імперії, у якій значне місце належало канонічному праву і церковній юрисдикції. Однак запозичені норми не витіснили традиційні для слов'ян шлюбні інститути, діючі до прийняття християнства в рамках звичаєво-правового регулювання сімейних відносин. Православна церква, зіткнувшись з нормами звичаєвого слов'янського права, взяла із них ті, які відповідали християнським принципам: стійкий шлюб, мала сім'я, підкорення владі, і була зацікавлена в збереженні і використанні деяких давньослов'янських норм.

Стосовно безпосереднього впливу впровадження нової релігії на сімейне життя, слід зазначити, що із прийняттям християнства родина, так би мовити, організовувалася церквою заново.

Давньоруське звичаєве право, яким керувалися до цього часу у сфері сімейних правовідносин, багато в чому суперечило вченню християнської моралі та канонічного права: по-перше, воно дозволяло багатоженство та наложництво; по-друге, способи та умови укладення шлюбу, що існували на той час на Русі (умикання, викрадення тощо), вважались неприпустимими за християнськими канонами; по-третє, також не відповідали нормам християнської моралі звичаї відпущення дружини та спалення її після смерті чоловіка. З хрещенням Русі всі сімейні відносини були підкорені відомству церкви. Норми церковних статутів були спрямовані на боротьбу з язичницькими звичаями та порушенням християнської моралі.

Моногамія була визнана як єдина припустима форма шлюбу. Канонічне право встановило рівність перед законом чоловіка і дружини щодо перелюбства. Християнська церква, розглядаючи шлюб як таїнство, визнавала законними лише ті шлюби, які були освячені обрядами заручин і вінчання. Бо шлюб із релігійної точки зору – це єдність душ, довічний духовний союз [15, с. 170]. У нормах церковних статутів були заборони шлюбів між родичами, двоєженства, самовільного розірвання шлюбу, примусу до укладення шлюбу тощо.

І знову в київський період права жінок не були забуті. Під впливом візантійського права виникає інститут душоприкажиків, зроблені спроби розрізнення законних і незаконних дітей, захисту особистої і майнової незалежності дружини [2]. Згідно з «Церковним уставом», чоловіка штрафували у випадку перелюбу. Права дочки певною мірою були теж захищені. Якщо батьки змушували свою дочку взяти шлюб проти її волі і вона здійснювала самогубство, вони вважались винними за її смерть. Жінка, навіть заміжня, мала право володіти власністю на своє ім'я. Слідуючи візантійському прикладу, руське цивільне законодавство визнавало як придане, в розумінні грошей, які жінка приносить своєму чоловікові в шлюб, так і «дошлюбні подарки» (propter nuptias donatio), тобто дарування чоловіком власності своїй нареченій [1, с. 105].

Водночас у деяких випадках звичаєве право русів суперечило візантійському впливу. Так у руських юридичних збірниках дочкам відмовлялося у спадку, якщо були спадкоємці чоловічої статі, тоді як візантійське право встановлювало рівні права дітей чоловічої і жіночої статі на спадщину [12, с. 4]. Хоча бояри при відсутності синів мали право передавати спадщину дочкам, тоді як дочки простих людей не мали права на спадщину. Із поширенням християнства коло спадкоємців розширилось: до спадкоємців, крім кровних, низхідної лінії споріднення, долучились і духовні особи [19, с. 13].

За церковним уставом Ярослава, честь дружин і дочок бояр захищалась штрафом в 5 гривен золота, а простих людей – в 1 гривну срібла [13, с. 35]. Лайка на адресу жінок відносилась до того тих діянь, що каралися згідно церковних уставів.

Висновки. Отже право Давньоруської держави як і загалом середньовічне право мало релігійний характер. Його становлення і розвиток визначались особливостями звичаєвого права слов'ян, еволюцією їх державного устрою, зовнішніми впливами. Міждержавні відносини зумовили запозичення у сфері регулювання як міжрелігійних відносин так і внутрішньодержавних, що відобразилось структурній побудові державної і суспільної організації Русі. Церковна організація відповідала за своєю структурою державній, таким чином зміцнюючи її. Прийняття християнства зумовила появу нову систему відносин, які викликали потребу їх правового регулювання. Християнський світогляд зумовив зміни у правосвідомості і правовій культурі населення, що в свою чергу сприяло появі нових підходів до розуміння мети покарання і засобів впливу на поведінку порушника; поступове впровадження ідей християнської рівності всіх перед Богом

заклало підґрунтя для поширення принципу правової рівності на ширше коло людей і відношень, щоправда, в їх становій диференціації й обмеженості.

Церковне право мало значний вплив на розвиток світського права, особливо в сфері регулювання сімейних відносин. Виникає поняття церковної юрисдикції, яка реагує на суспільні потреби та зміни у суспільстві. Водночас взаємини з іншими державами зумовили поширення єретичних рухів, що відобразилося на праві давньоруської держави. Це значною мірою було наслідком складного процесу християнізації Київської Русі, особливо у зв'язку із протистоянням язичницької опозиції. Водночас спостерігається вплив правових звичаїв русів на окремі сторони суспільного життя, що особливо було помітно у сфері кримінального права і зокрема у системі покарань і відображало своєрідність давньоруської правової традиції.

Список використаних джерел

1. Вернадский Г. В. История России. Киевская Русь [Текст] / Г. В. Вернадский. – М.: Аграф, 1999. – 448 с.
2. Влияние Византии на политическое, правовое и духовное развитие Древней Руси [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uchil.net/?set=downloads&mc=32140>.
3. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: монографія / Д. О. Вовк. – Харків: Право, 2009. – 224 с.
4. Демочко В. Київська Русь і християнство [Текст] / В. Демочко // Волинські історичні записки. – 2009. – Т. 2. – С. 24-32.
5. Живов В. М. Разыскания в области истории и предыстории русской культуры // В. М. Живов. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 760 с.
6. Зоц В. Вибір та його наслідки [Текст] / В. Зоц // Наука і суспільство. – 1989. – № 9. – С. 66-68.
7. Історія держави і права України: конспект лекцій: у 2-х ч. / [укладач В. М. Власенко]. – Суми: Вид-во СумДУ, 2008. – Ч.1. – 166 с.
8. Колодний А. М. Історія релігії в Україні: навчальний посібник / [Відп. ред.: А. М. Колодний, П. Л. Яроцький]. – К.: Т-во «Знання», 1999 р. – 732 с.
9. Котлярова Т. О. Іконоборські ідеї в духовному житті Київської Русі та Московської держави: релігієзнавчий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство»/ Т. О. Котлярова; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 16 с.
10. Котлярова Т. Особливості іконоборства в Київській Русі [Текст] / Т. Котлярова // Релігієзнавчі нариси. – 2010. – № 1. – С. 84-98.
11. Кушинська Л. А. Еволюція звичаєвого права східних слов'ян VI-XI ст.: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Л. А. Кушинська; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 18 с.
12. Максимович К. А. Греко-римское право в Древней Руси // Первый Российско-греческий форум гражданских обществ: Российско-греческие государственные, церковные и культурные связи в мировой истории. Посвящается 180-летию установления дипломатических отношений между Россией и Грецией. Афины, 9–10 октября 2008 г.: материалы конференции. – Афины; Москва, 2008. – С. 40–43.
13. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посіб. / П. П. Музиченко. – 4-те вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 429 с.
14. Наумов Д. Б. Влияние Византии на формирование и развитие государства Киевской Руси [Текст]: монография / Д. Б. Наумов. – Киров: Аверс, 2011. – 192 с.

15. Озель В. Вплив норм канонічного права православної церкви на формування та розвиток українського сімейного права (історико-правовий аспект) [Текст] / В. Озель // Право України. – 2010. – № 1. – С. 169-173.
16. Остапець А. Основні поняття кримінально права Київської держави / А. Остапець // Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції [«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»], 29 – 30 грудня 2013 р.: зб. наук. праць – Переяслав-Хмельницький, 2013.
17. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України: навч. посіб. / І. Я. Терлюк. – Львів: Ліга Пресс, 2007. – 92 с.
18. Федоренко Т. М. Вплив християнства на формування правової системи Київської Русі з кінця X по 40-і роки XIII століття: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня к.ю.н : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень» / Т. М. Федоренко; Київ. нац. ун-т ім.Т.Шевченка. – К., 2001. – 18 с.
19. Чуйкова В. До витоків українського спадкового права [Текст] / В. Чуйкова // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2013. – №6(72) грудень. – С. 11-14.

Федык Л. Б. Етнорелигиозные отношения в государственно-правовом развитии Древнерусского государства

Рассматривается влияние межрелигиозных отношений на государственно-правовые процессы в древнерусском государстве. Определены основные направления межгосударственных отношений с учетом религиозного фактора. Показано влияние Византии и христианства в православном обряде на формирование государства и права Руси. Отражены правовые явления, которые сформировались в результате религиозных влияний. Рассмотрен процесс становления и развития церковной организации и юрисдикции. Раскрыты особенности становления церковной системы права и ее взаимодействие из светской системой права. Отмечено, что наибольшее влияние христианство произвело на криминальное и семейное право частично усваивая при этом местные правовые нормы-обычаи Киевской Руси.

Ключевые слова: *Византия, преступление, христианство, право, церковная юрисдикция, церковь.*

Fedyk L. B. Ethno-religious relations in state-legal development of Old Russ

The article discussed the influence of inter-religious relations on the state-legal processes of Ancient Rus. Basic directions of intergovernmental relations are certain taking into account a religious factor. Influence of Byzantium and christianity is shown in the Orthodox ceremony on forming of the state and right Light brown. Special attention is paid to phenomena that were formed under the influence of christianity was provided by. Becoming and development of church organization and jurisdiction is considered. The author shows the formation of Church Law system and its interaction with Temporal Law system. It is marked that most influence christianity educed on a criminal and family law partly mastering the native legal norms-customs of Kyiv Russ.

Keywords: *Byzantium, crime, christianity, right, church jurisdiction, church.*

